

PAUL MASON POSTCAPITALISMUL UN GHID PENTRU VIITORUL NOSTRU

„Sfârșitul capitalismului a început.“

Traducere din limba engleză și note
CARMEN ARDELEAN

Paul Mason este câștigător al premiului pentru cel mai bun analist economic al postului de televiziune britanic Channel 4. A publicat, printre altele: *Meltdown: The End of the Age of Greed* și *Why It's Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions*. Semnează constant articole pentru publicații de prestigiu precum *The Guardian* și *New Statesman*.

LITERA
București
2020

CUPRINS

<i>Introducere</i>	9
--------------------------	---

PARTEA I

1. Neoliberalismul nu funcționează	29
2. Unde lungi, memorie scurtă	68
3. A avut Marx dreptate?	93
4. Ciclul de lungă durată, modificat	134

PARTEA A II-A

5. Profetii postcapitalismului	173
6. Către mașina independentă	224
7. Frumoșii încurcă-lume	265

PARTEA A III-A

8. Despre tranziții	315
9. Toate motivele pentru a intra în panică	351
10. Proiectul Zero	376

<i>Note</i>	417
<i>Mulțumiri</i>	437
<i>Indice</i>	439

INTERVIU

cu

John

Kerry

1

NEOLIBERALISMUL NU FUNCȚIONEAZĂ

Când banca Lehman Brothers a dat faliment, pe 15 septembrie 2008, cameramanul meu m-a pus să trec de câteva ori prin aglomerația de limuzine, care de reportaj, bolidarzi și bancheri puși pe liber în fața sediului din New York, astfel încât el să mă poată filma în tot acel haos.

Privind toată acea alergătură, aproape șapte ani mai târziu – când lumea încă se clătina din cauza acelei zile –, se ridică întrebarea: ce știe azi omul din fața camerei de filmat în plus față de ce știa atunci?

Știam că începuse recesiunea, căci tocmai străbătusem America de la un capăt la celălalt, filmând cum se închiseseră 600 de sedii ale companiei Starbucks. Știam că există tensiune în sistemul financiar global, pentru că relatasem despre îngrijorarea generală legată de căderea unei mari bănci, cu șase săptămâni înainte ca aceasta să se producă.¹ Știam că piața imobiliară americană era distrusă, pentru că văzusem în Detroit case scoase la vânzare pentru 8 000 de dolari bani gheăță. Știam, pe lângă toate astea, că nu îmi place capitalismul.

Dar nu aveam habar că, în forma sa actuală, capitalismul era pe cale să se autodistrugă.

Căderea bursei din 2008 a distrus 13% din producția globală și 20% din comerțul global. A făcut creșterea globală să devină negativă – pe o scară unde orice scade sub +3% se consideră recesiune. În Occident, a produs o recesiune mai îndelungată decât cea din 1929–1933 și chiar și acum, după o palidă revenire, îi îngrozește pe majoritatea economiștilor cu perspectiva unei stagnări pe termen lung.

Dar recesiunea ce a urmat căderii băncii Lehman nu constituie adevărata problemă. Adevărata problemă este ce va urma. Și, ca să înțelegem, trebuie să privim dincolo de cauzele imediate ale crahului din 2008, până la cauzele structurale.

Când sistemul financiar global a intrat în colaps, în 2008, nu a durat mult până ce s-a descoperit cauza imediată: datoriiile mascate de produse cu preț incorrect, cunoscute drept „vehicule de investiții structurate“; rețeaua de companii offshore și nereglementate, cunoscute – din momentul în care au făcut implozie – drept „sistemul bancar din umbră“². Apoi, pe măsură ce au apărut acuzațiile, am putut vedea dimensiunea infracționalității, devenită ceva normal înaintea declanșării crizei.³

De fapt, băjbâiam cu toții, pentru că nu există un model al crizei economice neoliberale. Chiar dacă nu iei drept bună întreaga ideologie – sfârșitul istoriei, Pământul este plat, capitalismul pune punct friciunilor –, ideea pe care se bazează sistemul este că piețele se autoreglează. Posibilitatea ca neoliberalismul să intre în colaps din cauza propriilor contradicții era, în acel moment, și încă este, inaceptabilă pentru majoritatea oamenilor.

La șapte ani de la acel moment, sistemul s-a stabilizat. Ajungând cu datorii guvernamentale la aproape 100% din PIB și prin tipărirea de bancnote reprezentând aproape o șesime din produsul total al lumii, America, Marea Britanie, China și Japonia au injectat adrenalina pentru a contracara șocul. Ele au salvat băncile scăpându-le de

creanțele neacoperite, unele prescrise, altele puse în seama unor entități considerate sigure prin garantarea credibilității lor de către bănci centrale.

Apoi, prin programe de austерitate, suferința s-a transferat de la cei care investisesc prosteste la beneficiarii asigurărilor sociale, pedepsindu-i pe lucrătorii din sectorul public, pe pensionari și, în special, pe cei din generațiile viitoare. În țările cel mai greu afectate, sistemul de pensii a fost distrus, vârsta de pensionare a crescut, astfel încât cei care termină acum facultățile o să se pensioneze la 70 de ani, iar educația se privatizează, astfel încât absolvenții să se confrunte cu o viață plină de datorii foarte mari. Serviciile se desființează, iar proiectele de infrastructură sunt stopate.

Cu toate acestea, mulți încă nu înțeleg adevărul sens al cuvântului „austeritate“. Austeritatea nu înseamnă șapte ani de tăieri din cheltuieli, aşa cum s-a întâmplat în Marea Britanie, și nici măcar catastrofa socială care a afectat Grecia. Tidjane Thiam, directorul executiv al companiei de asigurări Prudential, a dezvăluit adevărul sens al austerității, la forumul de la Davos din 2012. Sindicalele sunt „inamicul tinerilor“, a afirmat el, iar salariul minim este „o mașinărie care distrug locurile de muncă“. Drepturile lucrătorilor și salariul minim stau în calea renasterii capitalismului și, afirmă fără jenă finanțistul milionar, ele trebuie să dispară.⁴

Acesta este adevărul proiect de austereitate: reducerea drastică a salariori și a standardelor de viață din Occident decenii la rând, până ce acestea vor ajunge egale cu cele ale clasei de mijloc din China și India, aflate în creștere.

În tot acest timp, în lipsa unui model alternativ, se intrunesc condițiile pentru producerea unei noi crize. Salariul real a scăzut sau a stagnat în Japonia, sudul zonei euro, SUA și Marea Britanie⁵. Sistemul bancar din umbră a fost refăcut, iar acum este mai mare decât era în 2008.⁶ Datoria

globală combinată a băncilor, a gospodăriilor individuale, a companiilor și a statelor s-a ridicat la 57 000 de miliarde de la începerea crizei, ea reprezentând aproape de trei ori PIB-ul global.⁷ Regulamentele noi, care le cereau băncilor să păstreze rezerve mai mari, au fost temperate și amâname. Iar acel 1% s-a îmbogățit și mai mult.

Dacă se va produce o altă istorie financiară, urmată de un alt colaps, nu vor mai exista soluții de ieșire. Acum, când datorile guvernamentale au atins nivelul maxim de după război, iar sistemul asigurărilor sociale din anumite țări este distrus, nu mai există gloanțe în încărcător – cel puțin, nu dintre acelea trase în 2009–2010. Soluția bancară aplicată în Cipru, în 2013, a fost un test pentru ce se va întâmpla dacă o bancă importantă sau un stat dă din nou faliment. Pentru cei care aveau conturi de economii în bănci, tot ce a depășit 100 000 de euro a dispărut definitiv.

Iată, pe scurt, ce am învățat din ziua în care Lehman a murit: următoarea generație va fi mai săracă decât cea de acum; vechiul model economic este defect și nu mai poate reface creșterea fără a declanșa din nou fragilitate financiară. Piețele ne-au transmis, în acea zi, un mesaj despre viitorul capitalismului – dar este un mesaj pe care, la acea vreme, l-am înțeles doar parțial.

„Un alt drog de care suntem dependenți...“

În viitor ar trebui să fim atenți la emoticoane, fețele zâmbitoare și care fac cu ochiul în e-mailuri, pe care le folosesc finanții când știu că fac ceva rău.

„Este un alt drog de care suntem dependenți“, recunoștea directorul executiv de la Lehman când prezenta tactică de notorietate, Repo 105, într-un e-mail. Tactica implica ascunderea datoriilor din bilanțul contabil al băncii prin „vânzarea“ lor temporară și apoi răscumpărarea lor după prezentarea raportului trimestrial al băncii.

Un alt director de la Lehman a fost întrebat dacă această tactică era legală, dacă alții bancheri procedau la fel și dacă astfel se ascund găurile din bilanț. El le răspunde: „Da, nu și da :)“⁸

La compania de rating Standard & Poor's, unde, în cunoștință de cauză, ei au minimalizat riscurile, un tip îi transmite altuia: „Să sperăm că vom fi toți bogăți și la pensie atunci când această construcție din cărți de joc se va dărâma“, adăugând emoticonul :O).⁹

La Goldman Sachs din Londra, agentul de bursă Fabrice Tourre glumea:

Tot mai multe beneficii în sistem, întregul sistem este gata să se prăbușească în orice moment... singurul supraviețuitor potențial este fabulosul Fab... care stă neclinit în mijlocul tuturor acestor afaceri complexe, cu prețuri umflate, exotice, pe care chiar el le-a creat fără să înțeleagă, neapărat, toate implicatiile acestor monstruozi!!!

Pe măsură ce apar tot mai multe dovezi ale infracțiunilor și corupției, bancherii adoptă, ca întotdeauna când încalcă regulile, un stil neoficial complice. „Rezolvat, pentru tine, bătrâne“, scria un angajat de la Barclays către un altul, în vreme ce manipula LIBOR, rata dobânzii medii interbancare londoneze, cea mai importantă de pe întreaga planetă.¹⁰

* „Fabulosul Fab“ este porecla sub care era cunoscut, în mediul de afaceri, Fabrice Tourre. A fost acuzat și găsit vinovat de fraudă fiscală în 2013, de tribunalul federal, ca urmare a rolului jucat în declanșarea crizei din 2008 prin fraudarea băncilor europene care făcuseră investiții în titluri ipotecare. Banca Goldman Sachs a acceptat să plătească circa 550 de milioane de dolari penalități, fiind obligată să își asume erorile făcute de Tourre. (n.trad.)

Ar trebui să fim foarte atenți la tonul din aceste mesaje – ironia, lipsa de onestitate, folosirea repetată a emoticoanelor zâmbărețe, a unui limbaj argotic și a punctuației exagerate. Acestea sunt dovezi ale autoamăgirii sistemică. În inima sistemului finanțier care, la rândul său, se află în centrul lumii neoliberale, ei știau foarte bine că lucrurile nu merg bine.

John Maynard Keynes a numit, la un moment dat, banii „legătura dintre prezent și viitor”¹¹. Voia să spună că ceea ce facem azi cu banii este semnalul pentru cum credem că se vor schimba lucrurile în anii următori. Ce am făcut noi cu banii în perioada premergătoare lui 2008 a fost să extindem masiv volumul lor: în cei sapte ani dinainte de crah, rezerva globală de bani a crescut de la 25 000 de miliarde de dolari la 70 000 de miliarde – incomparabil mai rapid decât creșterea din economia reală. Când rezerva de bani crește în acest ritm, este un semn că noi credem că viitorul va fi cu mult mai bogat decât prezentul. Criza a fost doar un semnal venit din spore viitor că făceam o greșeală.

Singurul lucru pe care îl putea face elita globală, după ce criza a explodat, a fost să pună mai multe jetoane pe masa de ruletă. Nu a fost nici o problemă să le găsească, prin introducerea de bani noi în valoare de nici mai mult, nici mai puțin decât 12 000 de miliarde de dolari, căci ei însăși erau casierii de la cazarou. Dar a fost nevoie să își extindă pariurile mai echilibrat pentru o vreme și să se poarte mai puțin imprudent.¹²

Aceasta este, efectiv, politica lumii, aşa cum s-a desfășurat ea cu începere din 2008. Tipărești atâția bani încât costurile împrumuturilor să devină zero sau chiar negative pentru bănci. Când ratele reale ale dobânzilor devin negative, clienții care au economii în bănci – și care nu își pot păstra banii în siguranță decât cumpărând obligațiuni garantate de guvern – sunt forțați, la propriu, să renunțe la

orice plus din economiile lor. În acest fel se stimulează din nou achiziția de proprietăți, bunuri de consum, aur și acțiuni, clienții fiind forțați să își plaseze banii în aceste zone mai riscante. Până acum, rezultatul a fost o revenire nesemnificativă – dar problema strategică rămâne.

În țările dezvoltate, creșterea se manifestă lent. America și-a revenit doar prin intermediul creșterii datoriei federale cu 17 000 de miliarde de dolari. Mii de miliarde de dolari, yenii, lire sterline și acum euro, proaspăt tipăriți, continuă să fie în circulație. Întregi orașe-fantomă, formate din proprietăți speculative – din Spania până în China –, continuă să existe, fără să se vândă nimic. Zona euro, probabil cea mai importantă și fragilă construcție economică din lume, continuă să stagneze, generând un nivel de fricțiuni politice între clase sociale și între țări care ar putea să o distrugă.

Dacă viitorul nu va aduce bogății spectaculoase, nimic din toate acestea nu va fi sustenabil. Dar economia de tipul celei care apare din criză nu poate produce o astfel de bogăție. Așadar, ne aflăm într-un moment strategic atât pentru modelul neoliberal, cât și pentru capitalismul însuși, aşa cum voi arăta în capitolul 2.

Dacă dăm timpul înapoi până în septembrie 2008, veți putea observa elementele rationale care au făcut din optimism declanșatorul crizei. În filmarea realizată de mine din acea zi se pot observa aglomerația din fața sediului băncii Lehman și oamenii care fac fotografii cu aparatele lor Nokia, Motorola și Sony Ericsson. Aparatele de fotografiat manuale sunt depășite, iar dominația acestor nume mari de firme a trecut.

Progresul rapid al tehnologiei digitale care a dus la dezvoltarea spectaculoasă premergătoare anului 2007 a făcut doar o pauză scurtă, de refacere, în timpul căderii. În anii de după falimentul Lehman, iPhone a cucerit lumea și a fost, la rândul lui, înțecut de telefoanele

inteligente Android. Tabletele și cărțile electronice (e-books) au luat avânt. Rețelele sociale – despre care abia dacă se vorbea pe atunci – au devenit o parte importantă din viața oamenilor. Facebook avea 100 de milioane de utilizatori când Lehman a dat faliment; 1,3 miliarde în momentul în care scriu și este mai mare decât internetul de pe glob la nivelul lui 2008.¹³

Iar progresul tehnologic nu se limitează la sfera digitală. În acei şapte ani, în ciuda unei crize financiare globale și a unui cutremur distrugător, Toyota a fabricat cinci milioane de automobile hibrid – de cinci ori mai multe decât cele produse înapoi de criză. În 2008, existau capacitați de energie solară în valoare de 15 000 de megawati în întreaga lume; până în 2014 numărul lor a crescut de zece ori.¹⁴

Dar aceasta a fost o criză diferită. Criza și stagnarea s-au mai combinat cu dezvoltarea rapidă a tehnologiilor, aşa cum nu s-a întâmplat în anii 1930. Din punct de vedere politic, s-a întâmplat exact opusul față de 1930. În loc să exacerbze criza, aşa cum a făcut în 1930, elita globală a apelat la instrumente politice pentru a proteja economia reală – adesea sfidându-și propriile teorii economice. Iar în țările cu piață emergentă, creșterea cererii pentru bunuri de consum, alături de stimulul monetar global, a făcut din primii ani de după 2008 un adevărat tărâmul abundenței.

Impactul combinat al progresului tehnologic, al stimулului politic și al forței de recuperare a piețelor emergente a produs, pentru cetățeni, o recesiune mult mai blândă decât aceea din anii 1930. Dar ca moment de cotitură, a fost o criză mai mare decât cea din 1930. Pentru a înțelege motivele, trebuie să studiem lanțul dintre cauză și efect.

Atât pentru economiștii de stânga, cât și pentru cei de dreapta, cauza imediată a colapsului pare să fie legată de „creditele ieftine“, adică decizia statelor occidentale de a anula restricțiile bancare și de a înlături creditele

după falimentul bulei speculative dotcom din 2001. Ea a făcut posibilă o bulă speculativă financiară structurată – și a constituit motivul pentru toate infracțiunile, pentru că, efectiv, politicienii le-au spus bancherilor că este de datoria lor să se îmbogățească prin operațiuni financiare speculative, astfel încât bogăția lor să se reverse asupra noastră, a celor laiți.

Odată ce înțelegem caracterul centralizat al „creditele ieftine“, ajungem la o problemă mai gravă a „dezechilibrului global“, anume diviziunea muncii, care a permis unor state cum ar fi SUA să trăiască din credite și să își permită deficite uriașe, în vreme ce China, Germania, Japonia și alte țări exportatoare s-au ales cu varianta negativă din această afacere. Cu siguranță, aceste dezechilibre stau la baza supraabundenței de credite din economiile occidentale. Dar de ce au apărut acestea? De ce o familie din China economisește 25% din salarii și împrumută această sumă, prin sistemul financiar global, muncitorilor americanii care nu au economisit nimic?

În anii 2000, economiștii au dezbatut explicații contradictorii: fie că erau de vină sumele economisite în exces de țările din Asia, fie că vinovați erau neburii de occidentali, care împrumutau peste măsură. Oricare ar fi fost cauza, dezechilibrele erau o realitate. Dacă am căuta în profunzime, am descoperi cauza în însăși tendința de globalizare și, în ce privește curentul economic oficial, globalizarea nu poate fi pusă sub semnul întrebării pentru că ea există, pur și simplu.

Teza „operațiuni bancare greșite plus creștere dezechilibrată“ a devenit explicația pentru colaps. Pune băncile pe picioare, rezolvă achitarea datorilor, reechilibrează lumea și totul va fi perfect. Aceasta este prezumția care a stat la baza politicilor de după 2008.

Cu toate acestea, creșterea a rămas modestă și, ca urmare, majoritatea economiștilor a început să nu se mai

multumească cu această explicație. Larry Summers, secretar de stat la finanțe în timpul lui Bill Clinton și arhitect al anulării reglementărilor bancare, a șocat lumea economică în 2013 averizând că Occidentalul se confrunta cu o „stagnare seculară” – adică o creștere modestă pe timp nelimitat. „Din nefericire” – a recunoscut el –, creșterea modestă „s-a făcut simțită de multă vreme, dar a fost mascată de finanțe nesustenabile”.¹⁵ Robert Gordon, economist cu experiență îndelungată, a mers mai departe, prevăzând continuarea perioadei de creștere modestă, în SUA, pentru următorii 25 de ani ca rezultat al scăderii productivității muncii, îmbătrânirii populației, al datoriilor mari și al inechității tot mai pregnante.¹⁶ Fără remușcări, incapacitatea de a-și reveni a capitalismului a transferat motivele de îngrijorare de la scenariul stagnării timp de zece ani spre spectrul datoriilor care nu vor mai permite sistemului să își recupereze niciodată caracterul dinamic. Niciodată.

Pentru a înțelege partea rațională a acestor premoniții apocaliptice, trebuie să examinăm critic patru elemente care, la început, au permis neoliberalismului să înflorească, dar care au început să îl distrugă. Iată care sunt acestea:

1. Moneda fiduciară*, care a permis ca orice încetinire a ritmului economic să fie contracarată prin înlesniri de credite, astfel încât întreaga lume să trăiască din datorii.
2. Sistemul financiar, care a înlocuit prin credite venitul stagnant al forței de muncă din țările dezvoltate.

* În engleză, „Fiat money” – din termenul latinesc „fiat”, cu sensul de „să se facă, să se producă” (adică o acțiune făcută ca urmare a unor ordine oficiale). (n.trad.)

3. O lume dezechilibrată și riscurile remanente rezultate din datorile mari și rezervele valutare din principalele țări ale lumii.
4. Tehnologia informației, care a permis să se întâmpile toate celelalte, dar a cărei contribuție la creștere este sub semnul întrebării.

Destinul neoliberalismului depinde de măsura în care acești patru factori vor persista. Destinul capitalismului pe termen lung depinde de ce se va întâmpla dacă ei nu vor persista. Să îi studiem în detaliu.

Moneda fiduciарă

În 1837, Republica Texas, care tocmai își declarase independentă, a emis primele bancnote. S-au mai păstrat câteva dintre acestea, foșnităre și curate, în muzeele de stat. Fără o rezervă de aur, țara cea nouă a promis că va plăti purtătorilor acestor hârtii de valoare o dobândă de 10% pe an. Până în 1839, valoarea unui dolar texan a scăzut la 40 de centi americani. Până în 1842 bancnotele au devenit atât de nepopulare, încât guvernul texan a refuzat să le mai permită cetățenilor să plătească impozite cu ele. La puțin timp după aceea, cetățenii au început să ceară anexarea Texasului la SUA. În 1845, când, în sfârșit, s-a întâmplat acest lucru, dolarul texan recuperase mult din valoarea sa inițială. Apoi, în 1850, SUA au anulat datoria publică a statului Texas în valoare de zece milioane de dolari americani.

Episodul este considerat un exemplu clasic pentru ce se întâmplă cu monedele fiduciare – bancnote de hârtie –, care nu au acoperire în aur. Termenul latinesc „fiat” înseamnă același lucru ca în propoziția biblică „fiat lux”, să se facă lumină, sensul lui aici fiind „să se facă bani” din nimic. În Texas existau pământ, comerț și vite – dar acestea nu erau suficiente pentru a garanta